

Selma en Thomas in Sobibor

Sophie Brinkhof & Tess Sluijs

5havo

Meneer Visser

Selma Engel-Wijnberg

Thomas Toivi Blatt

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	3
Inleiding.....	4
Het leven voor Sobibor.....	5
Thuisituatie.....	5
Was het leven gelukkig?.....	6
De periode toen de nazi's aan de macht kwamen.....	7
Huis/dorp/stad.....	8
Vrienden.....	9
Religie.....	9
Efficiënt moorden in Sobibor.....	11
Het leven in het vernietigingskamp.....	12
Verslag van Selma en Toivi over hun reis naar het vernietigingskamp.....	12
Reden van niet gelijk naar gaskamers & werkzaamheden.....	13
Relaties.....	14
Dagindeling.....	14
Gevoelens.....	15
De periode tussen de opstand en de bevrijding door het Rode Leger.....	17
Ontsnapping.....	17
Waar en met wie ze onderdoken.....	18
Bevrijding.....	20
Hun leven na de oorlog.....	22
Thuisituatie.....	22
Wat ze gedaan hebben voor Sobibor.....	23
Conclusie.....	25
Bijlage.....	27
Interview.....	27
Evaluatie.....	30
Bronnenlijst.....	31
Logboek.....	32

Voorwoord

Wij zijn Tess Sluijs en Sophie Brinkhof en zitten in 5 havo. Ons onderwerp is het vergelijken van verhalen van twee overlevenden van het vernietigingskamp Sobibor. Wij hebben dit onderwerp gekozen, omdat niet veel mensen er veel over weten. Wij wisten er weinig van. Door het lezen van de verhalen van de overlevenden zijn wij veel meer te weten gekomen over het leven in en na Sobibor. Ook hebben de antwoorden op het interview met de dochter van Blatt veel indruk op ons gemaakt.

Wij zelf wisten er ook niet veel van. Tot meneer Visser onze geschiedenisdocent (en begeleider) erover vertelde in de les en het ons interesseerde. Toen leek het ons een interessant onderwerp voor ons profielwerkstuk en wilden wij er meer van te weten komen. Meneer Visser is zelf weleens naar Sobibor geweest, omdat hij medebestuurder is van Stichting Sobibor. En heeft ons hier goed bij geholpen. Het is voor ons een onderwerp wat we nooit zullen vergeten.

Wij willen graag meedoen aan de Jules Schelvis Scholierenprijs omdat we meer aandacht willen voor wat er in Sobibor is gebeurd. Veel mensen weten niet van de afgrijselijke dingen die daar hebben plaatsgevonden en wat voor impact dat heeft gehad op de mensen die daar zaten en vooral op het leven van de overlevende van Sobibor.

vernietigingskamp Sobibor

Inleiding

Selma Wijnberg : *'Ik heb toch altijd zoveel geluk gehad.'*

Thomas Toivi Blatt: *'I felt empty, sad and alone.'*

Sobibor was een vernietigingskamp in Oost-Polen. Hier werden door de nazi's in de Tweede Wereldoorlog ongeveer 170.000 mensen vermoord, de meesten daarvan waren Joods. In oktober 1943 was er een opstand waarbij veel Joden zijn ontsnapt en een paar het uiteindelijk hebben overleefd.

Wij hebben onderzoek gedaan naar twee van die overlevenden. Selma Wijnberg en Thomas Toivi Blatt. Selma was een Nederlandse vrouw die op haar 20ste in Sobibor terecht was gekomen. Toivi was een Poolse jongen die op zijn 16de in Sobibor terechtkwam. We vergelijken deze twee personen in ons profielwerkstuk om er achter te komen of er verschil is in hoe ze het kamp hebben ervaren. Ook om te kijken of ze anders werden behandeld. We hebben bewust Selma en Toivi gekozen omdat ze op het eerste gezicht veel van elkaar verschillen. Ze hebben een andere afkomst en verschillen in leeftijd en geslacht. We hebben niet andere overlevenden gekozen, zoals de Poolse overlevende Josef Kopp. Hij was korter in Sobibor en dan hadden we onvoldoende kunnen beschrijven hoe het leven in Sobibor was. Ook was er veel informatie te vinden over Selma en Toivi en minder over andere overlevenden.

Toivi heeft later twee boeken over zijn ervaring geschreven. In dit profielwerkstuk gebruiken we: 'From the ashes of Sobibor, a story of survival'. Over Selma is een boek geschreven door Ad van Liempt. Dat heet 'Selma Wijnberg, de vrouw die Sobibor overleefde'. Deze hebben we ook bestudeerd.

We hebben ook extra bronnen geraadpleegd. Zo hebben we een interview gedaan met de dochter van Blatt. Ook dit hebben we benut om antwoord te geven op onze hoofdvraag.

De hoofdvraag die we in ons profielwerkstuk beantwoorden is: hoe heeft het vernietigingskamp Sobibor invloed gehad op twee overlevenden van het kamp?

Daarbij gebruiken we deze deelvragen:

1. Het leven voor Sobibor

2. Efficiënt moorden in Sobibor
3. Het leven in het vernietigingskamp
4. De periode tussen de opstand en de bevrijding door het Rode Leger
5. Hun leven na de oorlog

Het leven voor Sobibor

Thuisituatie

Selma Wijnberg werd geboren in Nederland op 15 mei 1922 als de jongste van vier kinderen. Thomas Toivi Blatt werd geboren op 15 april 1927 in Polen in de stad Izbica waar 95% van de bewoners Joods is.

De familie van Selma woont in Groningen. Vader Samuel Asser Wijnberg en moeder Alida Nathans. Samuel Wijnberg was de eigenaar van een borstelfabriek. Alida werkt mee in de winkel van haar ouders. Toivi woonde samen met zijn vader Leon Blatt, die eigenaar was van een slijterij, zijn moeder Fajga en broertje Hersz. Van allebei waren de vaders eigenaren van een bedrijf. Selma heette in haar jeugd Saartje, maar dat vonden haar ouders te Joods. Toen ze vijf jaar oud was zat ze op een fröbelschool, dat was een kleuterschool die de opvoeder Friedrich Fröbel oprichtte. Op die kleuterschool leren kinderen creatief bezig zijn en zich ontwikkelen. Selma herinnerde alleen nog dat ze van huis tot aan die school had gehuild¹.

Leon Blatt (vader van Toivi) werd een 'Leibele goy' genoemd omdat hij volgens andere Joden niet goed Joods was. Hij ging zelden naar de synagoge, rookte, at ham en had christelijke vrienden. Toivi komt er achter dat zij gelijk hebben doordat hij Joodse, maar ook christelijke lessen volgt op zijn school. Toivi heeft zelf ook een keer ham gegeten doordat zijn vader het hem aanbood en als hij dat tegen zijn tante Miriam vertelt, zegt ze dat hij gestraft zou worden en naar de hel gaat. Toivi is zo geschrokken dat hij koorts kreeg². Toivi was een heel eigenwijs kind en luisterde niet goed naar zijn ouders. Hij sprak bijvoorbeeld vaak af met zijn vrienden in de avond terwijl zijn ouders dat niet goed vonden. Selma was dus best wel braaf in tegenstelling tot Toivi.

Eind jaren twintig komt de borstelfabriek van Samuel in de problemen doordat er machinale productie komt. Hier worden producten niet meer met de hand gemaakt, maar met behulp van machines. Hij verkoopt de fabriek en vertrekt naar Zwolle waar

¹ Van Liempt, Selma, 13

² Blatt, Ashes, 8

hij het hotel Pinas overneemt op de Beestenmarkt en noemt het Hotel Wijnberg. Twee jaar later verhuist het hotel en Samuel verhuist mee. Alida werkt volop mee in het hotel. Dat zorgde ervoor dat haar ouders het druk hadden met de zaak en daardoor kreeg zij thuis weinig aandacht. Met haar vader had ze niet zo'n goede band. Ze was de enige dochter in huis en dat zorgde ervoor dat ze met haar moeder een betere band had en daarom kocht de moeder vaak bijzondere kleren voor haar. Selma heeft het niet naar haar zin op de openbare school. Ze had ADHD, stilzitten was voor haar lastig. Haar oudste broer Bram is dansmeester en samen met Selma gaf hij les, maar Selma vond hem erg gierig, ze kreeg niks voor de medewerking³. Selma kan het met haar broers redelijk goed vinden, maar het leeftijdsverschil maakt wel dat ze niet overal mee mag doen. Later gaat ze naar de huishoudschool. Ze is niet gelukkig, ook werkte ze in de keuken in een ziekenhuis van Zwolle. En ze merkte dat er overal onzekerheid heerste over de toekomst.

Selma en haar broer Maurits en zijn vrouw 1942 in Zwolle

Was het leven gelukkig?

Selma was niet altijd gelukkig in haar jeugd. Ze had het idee dat haar broers haar niet altijd begrepen. Ook moest ze buiten schooltijd nog naar een Joodse school en zaterdag naar Sabbat (rustdag in het jodendom). Dat zorgde ervoor dat Selma nog ongelukkiger was. Haar ouders waren vaak weg en bezig met werk. Op 59-jarige leeftijd overleed Samuel, de vader van Selma. Hij was erg ziek, moeder Alida had daar veel moeite mee. Ze moesten het hotel afstaan aan de Duitsers en verhuisden naar een klein appartementje. Selma werkte doordeweeks in Apeldoorn en in het weekend ging ze terug naar Zwolle naar haar moeder.

Toivi's leven was voor de oorlog vrij simpel maar hij was wel gelukkig. Hij sprak veel af met zijn vrienden en had het thuis goed. Op school ging het goed en hij had het naar zijn zin. Het komt erop neer dat Toivi wel gelukkig was voordat de nazi's aan de macht kwamen. En Selma had het niet altijd fijn.

³ Van Liempt, Selma 15

De periode toen de nazi's aan de macht kwamen

Eerst vielen de nazi's Polen aan in 1939. Hierdoor vluchtten veel Joden uit Izbica. Ook Toivi en zijn familie vluchtten naar de bossen toe. Maar ze keerden al gauw weer terug. De nazi's waren verdwenen en nu kwamen de Sovjets Izbica bezetten. Er waren geruchten dat Polen zich zou verdelen in een deel van de nazi's en een deel van de Sovjet. Izbica ligt in het deel van de nazi's. Dus de Sovjets vertrokken weer en het was een tijdje niet bezet. Er kwam veel propaganda te hangen in de stad, vooral over Joden. Joden zouden geen eerlijke mensen zijn en tyfus verspreiden, wat op dat moment veel mensen hadden, ook het broertje van Toivi. Veel mensen gingen zich anders gedragen naar Joden. Toen kwamen de nazi's terug.

Toivi heeft geprobeerd te vluchten naar Hongarije. Maar hij is nooit zo ver gekomen. Hij was gesnapt in de trein en was in een Oekraïense gevangenis gekomen. Hij is daar weggekomen door te doen alsof hij tyfus had. Hierdoor kwam hij gevangen in een ziekenhuis. Waar hij echt tyfus kreeg. Op een dag kwam een dokter de zieken in zijn kamer verplaatsen naar een ander gebouw. Terwijl Toivi mee liep met de andere groep besloot hij om te draaien en terug te gaan. Later hoorde hij geschreeuw en geweren afgaan. Toivi had het met geluk overleefd. Een patiënt van een andere kamer was per ongeluk mee gegaan, en toen ze gingen tellen leek het net alsof de groep compleet was⁴. Toivi is ontsnapt uit het ziekenhuis en gevlucht naar de getto van Stryj. En uiteindelijk is hij weer met de trein teruggekomen in Izbica. Toen Toivi weer bij zijn huis was, waren zijn ouders erg verrast dat hij nog leefde want ze hadden een telegram gekregen van de Joodse raad waarop stond dat hij dood was gegaan⁵.

De moeder van Selma moest het hotel afstaan aan de Duitsers dat was het eerste waaraan zij merkte dat de nazi's aan de macht kwamen. In Nederland groeide ook het antisemitisme (haat tegen Joden), de jodenster kwam in mei 1940 en begon de eerste deportatie. Selma herinnerde zich vooral de schrik en de paniek onder veel mensen. Vader Wijnberg was ook heel erg geschrokken: twee van zijn zoons zijn opgepakt en hij sprong op de fiets om ze te zoeken⁶. Haar broers Marthijn en Maurits zijn net zoals hun moeder in Auschwitz overleden. Op 10 april 1943

⁴ Blatt, Ashes, 67

⁵ Blatt, Ashes, 79

⁶ Van Liempt, Selma, 21

moesten alle Joden Zwolle hebben verlaten en is de stad 'Judenrein' (vrij van Joden)

Jodenster

Zowel in Nederland als in Polen moesten Joden zich opeens gaan houden aan allerlei regels, zoals dat ze hun huis niet mochten verlaten tussen 7 uur 's avonds en 5 uur 's ochtends, ze moesten in Polen een blauwe davidster en armband dragen en mochten niet meer met de trein reizen en nog veel meer regels. Toivi luisterde niet altijd naar die regels. Hij ging vaak nog in de avond naar zijn vrienden toe, zijn ouders wisten er wel van maar vonden het eigenlijk niet goed en waren bang dat er iets met hem zou gebeuren. Joden deden veel in het geheim, zoals samen bidden en feestdagen vieren. Ook moesten de Joden apart wonen van de niet Joden.

Selma kreeg een onderduikadres van een katholieke priester waar ze ooit Engelse les van heeft gehad. Het is voor haar een emotioneel afscheid. Het was de laatste keer dat ze haar moeder zag. Later hoorde ze dat haar moeder vrij snel na het afscheid is opgepakt. Ze had het bij haar eerste onderduikadres in Utrecht erg naar haar zin⁷. Ze vermaakte zich goed, maar helaas was dat maar kort. Er kwam een ander gezin in het appartement wonen en dus moest Selma haar spullen pakken en verhuizen naar De Bilt. Selma werd daar de huishoudster, daarmee betaalde ze de huur en moest ze het hele pand in haar eentje schoonhouden. Ze had het er heel erg zwaar, had weinig te eten en moest drie verdiepingen in haar eentje schoonmaken. Er kwam een nieuw gezin bij wonen dat Selma ook nog als werkster wilde. Het ging niet goed met Selma. Ze krijgt een nieuw persoonsbewijs. Ze heet nu Greetje van den Berg. Selma raakt ondervoed, heeft opgezwollen voeten en hevige jeuk. Ze kwam nooit buiten, dat zorgde ervoor dat ze niet gelukkig was. Dus Toivi kan nog wel afspreken met vrienden in tegenstelling tot Selma, die alleen maar moet werken.

In december 1939 kwamen er meer dan 1000 Joden uit Polen naar Izbica. Izbica werd een getto. De nazi's stelden een Judenrat (Jodenraad) op die zaken moest regelen van Joden, zoals dat ze moesten weten wie er allemaal Joods waren en waar die dan woonden. Ook waren zij verantwoordelijk als er iets met de Duitsers gebeurden. Hierna kwamen er steeds meer grote executies door de gestapo. Dan liepen er Duitse soldaten over straat en die schoten op elke Jood die ze tegenkwamen.

Huis/dorp/stad

Toivi woonde in Izbica. Dat ligt in het oosten van Polen. Er woonden voor de oorlog ongeveer 5000 Joden. Izbica had ook katholieke mensen. Iedereen hield zich bezig met zijn eigen zaken. De kinderen gingen wel naar dezelfde school, maar als er religieus gerelateerde evenementen waren, gebeurde dat los van elkaar. Zoals bij een Sabbath konden Joden over straat naar de synagoge in religieuze kledij; mannen met een skullcap op en een zwarte caftan aan en vrouwen met lange rokken en

⁷ Van Liempt, Selma, 26

hoofddoeken. Izbica was een doorvoerpunt voor Joden. In het begin werden er alleen Joden uit Polen getransporteerd naar Izbica, maar vanaf maart 1942 kwamen er ook Joden uit Duitsland, Tsjecho-Slowakije en andere Europese landen naar Izbica. In minder dan een jaar waren er al 18.000 Joden getransporteerd. Vanaf daar werden ze gedeporteerd naar de vernietigingskampen Belzec en Sobibor. Er kwamen ook veel massa-executies voor in Izbica doordat er te veel Joden waren volgens de commandant Kurt Engels die er bekend om stond heel wreed en meedogenloos te zijn.

De enige keer dat Selma buiten kwam ging het fout. Ze ging naar buiten om met een Joods echtpaar in de buurt te praten. Midden op de avond werd er aangebeld en stonden er vier rechercheurs met getrokken revolvers die toegang wilden tot de woning van het Joodse echtpaar. Het was ook nog de meest fanatieke Jodenjager Jan Smorenburg. Ze komen achter het valse persoonsbewijs en nemen Selma mee. De rechercheur ging terug met Selma naar haar onderduikadres en onderzocht hun huis. Mevrouw Mekking die daar woonde was erg slim en vroeg of ze nog even bij het fornuis mocht kijken, maar ondertussen had ze het andere gezin dat daar ondergedoken zat via de achterdeur naar buiten gebracht. En Selma had hen gered door te zeggen: 'sorry neem mij niet kwalijk dat ik u niet gezegd heb dat ik een Jodin was en ik nu in moeilijkheden heb gebracht'. Smorenburg tuinde erin en dat redde mevrouw Mekking en haar man. Selma werd opgesloten in een cel in het hoofdbureau, daar had ze het helemaal niet zo erg. Later hoorde ze dat het gezin waar ze ondergedoken zat aan Joden verdiende door ze aan te geven bij de politie. Selma ging van plek naar plek en Toivi bleef in Izbica.

Vrienden

Selma heeft het in haar jeugd niet veel over haar vriendinnen, wel ontmoet ze later een paar meisjes die nog lang in haar leven blijven, zoals Minny Cats, Ursula Stern, dan nog zestien en worden vriendinnen. Ze gaan gezamenlijk naar het kamp Vught. Het kamp Vught is er gekomen, omdat Westerbork capaciteitsproblemen had. Ze was één van de eerste Joodse gevangenen van Vught⁸.

Toivi zijn vrienden woonden allemaal ook in Izbica, meestal in zijn buurt. Zijn beste vriend heet Srulik Handwerker. Hij was de zoon van de bakker. Ook was hij vrienden met de zonen van de schoenmaker, Hersz en Idel Goldgraber⁹. Hij was met nog veel meer kinderen uit zijn buurt bevriend, zoals een groep meisjes die ook in de buurt woonden. Toivi heeft meer vrienden voor het kamp dan Selma. En Selma maakt meer vrienden in het kamp.

⁸ Van Liempt, Selma, 36

⁹ Blatt, Ashes, 18

Religie

Selma en Toivi waren allebei Joods. Toivi geloofde in de kracht van God. Dat God mensen kon helpen, maar ook straffen. Toivi had wel soms twijfels als er iets slechts gebeurde, net als toen Beit Midrash afbrandde¹⁰. Beit Midrash is een studieplek voor het leren van de Torah, de eerste vijf boeken van de Joodse Bijbel. Toivi vond het raar dat er iets kon gebeuren terwijl het God zijn eigendom was. En hij vond dat er niks tegen God zijn wil in kan gaan. Toch bad Toivi elke dag, ging hij naar de synagoge en als hij bang was, bad Toivi naar God voor zijn bescherming.

Selma geloofde niet dat er niemand iets deed tegen de genocide. Niemand die er tegenin ging en hoe het kon gebeuren?

¹⁰ Blatt, Ashes, 10

Efficiënt moorden in Sobibor

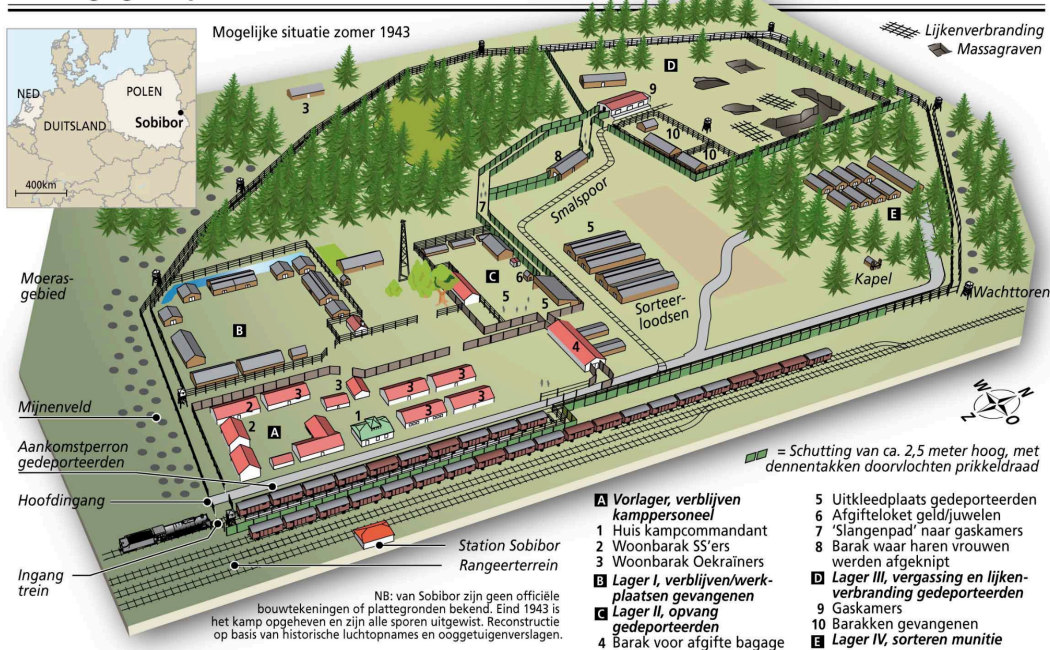
De bouwkundige Richard Thomalla deed de eerste voorbereidingen voor de bouw van Sobibor met als doel Joden uit te roeien. Het moest groot en efficiënt. Thomalla besloot dat er een extra platform moest komen. Die binnen het kamp kwam te liggen. Dan ziet niemand wat er met die treinen en de mensen gebeurt. Sobibor moest geheim blijven. 13 oktober 1941 belangrijke dag toen Odilo Globocnik de belangrijkste uitvoerder was van het vernietigings-programma, een brief had gekregen waarin stond dat het werk kon beginnen. Is de plek van Sobibor eigenlijk wel goed? De grond was er erg drassig, dat kon er voor zorgen dat de spoorlijnen de grond in zakken¹¹. Voor het werk waren ongeveer tachtig Joodse mannen te werk gesteld.

Richard Thomalla

Als ze klaar zijn, werden ze direct doodgeschoten. Sobibor bestond uit vier afdelingen, een Vorlager waar de gedeporteerden binnenkomen, en daarnaast drie Lagers. Lager 1 was de verblijfplaats van de Arbeids Häftlinge, de werkjoden. Lager 2 is de locatie van de barakken voor het sorteren van de kleren en schoenen. Lager 3 is de plek van de gaskamers. Uiteindelijk waren er 600 Arbeids-Häftlinge te werk gesteld. Zij doen het vuile werk: het verwijderen van dode lichamen uit de gaskamers en het sorteren van de schoenen en kleren.

Vernietigingskamp Sobibor

¹¹ Van Liempt, Selma, 40

Het leven in het vernietigingskamp

Verslag van Selma en Toivi over hun reis naar het vernietigingskamp

Eerst is Selma in het kamp Vught en dat duurde tot 1943. Toen werd ze op de transportlijst gezet met bestemming Westerbork. Daar is ze terechtgekomen in barak 57, ook wel strafbarak genoemd¹². Twee groepen zitten in de strafbarak: degenen die binnen het kamp een regel hebben overtreden en degenen die zijn opgepakt. Bijvoorbeeld onderduiken, zonder ster lopen of vals persoonsbewijs. Selma vond in Westerbork het eten beter dan in Vught en er waren niet zoveel Duitsers.

Alle Joden uit Izbica waren verzameld op het grote marktplein. Toivi stond daar te wachten met zijn gezin, zijn vader, moeder en broertje. Er stonden grote vrachtwagens met de luifels open te wachten¹³. Iedereen werd naar binnen geleid. Er was niet genoeg plaats voor iedereen dus een paar Joden bleven achter. Toivi en zijn vader zaten samen in een vrachtwagen en zijn moeder zat samen met zijn broertje Hersz.

Van de reis herinnert Selma zich weinig. Ze had wat stro op de grond gelegd en er stond een ton in de hoek als toilet¹⁴. Er heerste een angstige, nerveuze stemming in de trein. Ze konden om de beurt naar buiten kijken, omdat er maar een klein raampje was. Af en toe stopte de trein vanwege onduidelijkheden, zoals pech met de trein. Dan hoorde je bewakers met honden over de daken lopen. Ze zagen boeren, heel arme boeren. Ze dachten dat ze in Rusland waren. De mensen langs de weg maakten een gebaar met hun hand langs hun keel. Later kwam Selma er achter dat ze hun toen /alleen maar wilden waarschuwen en dat ze niet perse antisemieten waren. Toen Selma aankwam zag ze mensen schreeuwen, over elkaar struikelen en hoorde ze de zweepen. Ook zag ze een kar staan waar mensen die niet goed ter been zijn versneld werden afgevoerd naar de gaskamers.

Bij Toivi was het heel heet in de vrachtwagen en iedereen had dorst (ook omdat ze al lang buiten hadden moeten wachten). Er werd gebeden en iedereen troostte elkaar. Er zat een klein gat in het doek van de wagen, waardoor er één iemand naar buiten kon kijken en vertelde wat hij zag. Eerst was er nog hoop dat ze naar een concentratiekamp gingen, maar ze passeerden de afslag naar Osowa en Trawniki¹⁵. Toen wisten ze dat ze naar Sobibor gingen. Sommige mannen waren plannen aan het maken om als de vrachtwagens stilstonden de bewakers aan te vallen, maar ze wisten dat als het niet lukte ze meteen dood gemaakt zouden worden. Dus niemand probeerde iets te doen of tegen te strubbelen. Toen de wagens tot stilstand kwamen

¹² Van Liempt, Selma, 37

¹³ Blatt, Ashes, 80

¹⁴ Van Liempt, Selma, 55

¹⁵ Blatt, Ashes, 90

en de luifels open gingen, werden ze gecommandeerd uit de wagens te komen, ze zagen een hek met overal prikkeldraad.

Toivi ging met een vrachtwagen en Selma met de trein. In alle twee de vervoermiddelen waren de omstandigheden erg slecht. Selma vertelt niet veel over de treinreis, maar er is een ooggetuigenverslag bewaard gebleven van de trein waar Selma ook in zat. In de brief staat hoe de reis verliep. Het is verschrikkelijk, het stinkt, is benauwd en in de nacht is het erg koud. In de barak zijn twee personen door de kou omgekomen¹⁶.

Reden van niet gelijk naar gaskamers & werkzaamheden

Toen het hek open ging, liep iedereen naar binnen. De mannen werden gescheiden van de vrouwen en kinderen. Bij Selma stonden de SS'ers langs de kant, Selma, Minny, Ulla, Elly, Jetty en nog een paar werden uit de rij gehaald. "Wat zal er nu gebeuren met ons?" 28 meisjes uit Nederland en nog zeventig mannen uit andere landen worden aan de kant gezet. Karl Frenzel is één van de SS'ers die de werkjoden uitzoekt. Selma heeft al die tijd een idee gehad dat hij een oogje op haar had. Hij heeft haar niet mishandeld en door haar uit te rijden te halen heeft hij haar leven gered.

Toivi besloot met zijn vader mee te gaan, Hersz bleef bij zijn moeder. Een bewaker kwam naar de groep mannen toe en vroeg wat ze konden doen qua werk. Iedereen begon zich naar voren te duwen en schreeuwde wat hun specialiteit was. Zoals schoenmaker of bakker. Toivi wist dat hij niet speciaal ergens goed in was, maar toch duwde hij zichzelf naar voren, omdat dit de enige kans was op overleven. Toivi bad tot God om hem te helpen. Hij maakt oogcontact met een SS bewaker. De bewaker wees naar hem en zei 'Komm raus, du kleiner'¹⁷. Er waren ongeveer 40 mannen uitgekozen, de rest werd weggeleid naar de gaskamers. Daarbij zat ook zijn vader. Toivi en de anderen werden geleid naar een grasveld met barakken waar ze hun slaapplek moesten uitzoeken. Sommigen krijgen de opdracht om een kaartje naar huis te schrijven om te zeggen dat alles goed gaat. Er is een kaartje terug gevonden van Elly, een vriendin van Selma, zes weken na hun transport geschreven. Selma en de andere vrouwen moeten naar Lager 1, daar worden ze te werk gesteld. Daar moeten ze de bagage van de gedeporteerden inspecteren en sorteren. Als ze een beter jasje zagen, dan pakte ze dat jasje. Toivi heeft aangeboden om werk te verrichten terwijl Selma er willekeurig uit werd gepikt.

¹⁶ Van Liempt, Selma, 57

¹⁷ Blatt, Ashes, 4

Relaties

De eerste dag komt van werken nog niet veel. In Lager 1 hebben de SS'ers een soort feestelijke bijeenkomst georganiseerd. In de stank van de lijkverbranding, moeten sommige mensen muziek maken en dansen om de Duitsers te vermaken. Daar ontmoet ze de Poolse Chaim Engel en vraagt Selma ten dans, maar hij kan er helemaal niks van. Selma heeft dankzij de lessen van haar broer Bram meer ervaring. Chaim is zes jaar ouder dan Selma¹⁸. Chaim speelt een hele belangrijke rol in het leven van Selma. Na een periode als arbeider op een boerderij in Lublin komt Chaim in het kamp terecht. Chaim herinnerde zich bij aankomst dat de Duitsers vroegen “wat is je beroep?” Timmerman, eruit! De eerste werkdag krijgt hij al gelijk de kleren van zijn broer voor zich op tafel met foto's van zijn familie er nog in. Hij hoorde van de mensen waar hij meewerkte een bevestiging dat zijn broer en zijn beste vriend vermoord zijn in de gaskamers. Selma en Chaim krijgen een relatie en helpen elkaar door de zware periode. Chaim wordt op een dag gevraagd om haren te knippen van Joodse vrouwen. Hij is nog nooit zo dichtbij de gaskamers geweest.

De eerste bekende die Toivi tegenkwam was Jozec die niet lang voor Toivi opgepakt was. Zijn vader was tandarts en Jozec mocht hem helpen. Jozec kwam Toivi tegen op de eerste dag dat Toivi in Sobibor was. Zygmund kende Toivi ook van Izbica, hij was samen met Toivi naar Sobibor gekomen. Ze werkten de eerste dag samen maar Zygmund was heel sterk en gezond dus hij werd al snel een kapo (Joden in het kamp met een leidende functie). Op een dag moest Zygmund een groep gevangenen naar de gaskamer brengen maar in plaats van meteen terug komen deed Zygmund er te lang over en de deuren waren dicht gegaan, en hij werd ook vergast¹⁹. Ook werd Toivi bevriend met veel andere Joden die hetzelfde werk deden. En met nieuwe Joden zoals twee Nederlandse meisjes, zij waren een tweeling. Toivi maakte veel vrienden, maar had niet een beste vriend. Selma daarentegen had Chaim haar vriend waardoor ze Sobibor overleefde.

Dagindeling

Bij Toivi wordt iedereen wakker gemaakt om 4 uur s'ochtends. Selma heeft het daar niet over. Aan de achterkant van de barak liep een metalen pijp waar gaatjes in waren geboord. Er liep water door de pijp heen zodat ze zich konden wassen²⁰. Daarna ging iedereen in de rij staan voor ontbijt; dat bestond uit alleen koffie. En bij Selma kregen de Arbeids-Häftling een zware snee zwart brood en mok zwart water bij. Beiden waren niet te eten, ze deden er expres geen zout bij. In de boeken wordt het dus anders vermeld.

¹⁸ Van Liempt, Selma, 63

¹⁹ Blatt, Ashes, 103

²⁰ Blatt, Ashes, 96

Na het 'ontbijt' was er een appèl om de aanwezigheid van iedereen te checken. De kapo's telden iedereen uit zijn eigen barak. Dat nummer schreven ze op en gaven ze aan de hoofd kapo, die het weer aan de SS gaf. Zij checkten of het aantal gevangenen klopte of dat er mensen misten. Als alles klopte moest iedereen aan het werk. In lager 1 waren de slaapplekken, de keuken en ook een paar werkplaatsen zoals schoenmaker en kleermaker. In lager 2 worden kleren gesorteerd en in lager 3 waren de gaskamers.

Toivi werkte in het begin aan het verstevigen van de hekken en na een tijdje in lager 2, waar hij documenten sorteerte en verbrande. Deze documenten waren van Joden die hier waren vermoord. Selma sorteerte kleren en daar smokkelde ze ook soms nog eten en kleding mee. Overdag sorteerte ze de kleding en hoorde ze gewerschoten. De sfeer was er angstig en het stonk naar de verbranding van lijken. Ook zagen de mensen uit het kamp vuur van de hoek van het kamp komen. Selma was vooral aan het sorteren en Toivi had meerdere taken gedaan in het kamp.

Dan was het lunchtijd. Bij Toivi kreeg iedereen bij lunch zijn eigen eetpotje, die je ook zelf moest houden. In de middag at iedereen kasja en een stukje paardenvlees. Ze hadden een uur lunchtijd, dan moesten ze hun potje schoonmaken. Toen konden Selma en Chaim elkaar weer zien. Ze begrepen elkaar goed en hielpen elkaar erdoorheen. Selma heeft ook gezegd na de oorlog dat ze het niet overleefd zou hebben als ze Chaim niet had. Er was weer een appèl na de lunch. Als alles klopte ging iedereen weer aan het werk tot 5 uur.

Dan was het avondeten. Bij Toivi bestond dat uit een zwart drapje, wat iets zoeter smaakte dan water. Ook kregen ze een stukje bruin brood. Selma noemde dat spuug soep²¹. Volgens Chaim hadden Nederlanders het moeilijker dan degene uit Oost-Europa. Omdat de Nederlandse Joden een hogere levensstandaard en betere kwaliteit van eten gewend waren en dus moeilijker konden wennen aan het eten in Sobibor. Na avondeten was er weer een appèl. Dan was iedereen vrij om te doen wat ze wilde. Toivi vertelt dat veel mensen muziek gingen maken of gingen praten met elkaar. En om kwart voor tien moest iedereen slapen²².

Gevoelens

Selma voelt zich ongelukkig en angstig. Ze is heel blij dat ze Chaim heeft die goed voor haar zorgt. Anders zou ze het kamp niet overleefd hebben, zegt ze na de oorlog. Chaim denkt vaak aan ontsnappen en op gegeven moment wordt dat ook werkelijkheid. Selma denkt vaak na over hoe het mogelijk is zoveel mensen te vermoorden en niemand er wat aan doet. Daar ligt ze vaak wakker over.

²¹ Van Liempt, Selma, 66

²² Blatt, Ashes, 95-98

Selma kreeg tyfus, normaal gesproken betekent dat het einde. In 1943 werd de regel versoepeld en mocht je drie dagen ziek zijn en was je langer ziek, werd je naar de gaskamers gestuurd. Selma probeerde mee kleren te sorteren, maar zodra er geen bewaker in de buurt is, krijgt ze de kans om even uit te rusten. Op een dag komt Karl Frenzel in de ziekenbarak en ziet dat er veel meer mensen in de barak zitten dan er was aangegeven. Tien stuurt hij direct naar Lager 3. Thomas krijgt een paar klappen en tegen Selma wordt gezegd: ‘aan het werk jij!’ Ze dacht dat Karl Frenzel een oogje op haar had²³. Dat Selma in de ziekenbarak ligt wordt ook vermeld in het boek Ashes²⁴. Toivi was verdrietig, maar huilde niet. Daar was geen tijd voor. Toivi zag ook nooit iemand anders huilen dus het was best normaal om weinig emotie te tonen. Zelfs toen hij zijn ouders verloor, kon Toivi niet huilen. Hij wilde hier heel graag weg, maar hij wist dat als hij gesnapt zou worden, hij dan vermoord zou worden. Iedereen in Sobibor wist bijna zeker dat ze daar zouden sterven, dus probeerden ze het zo lang mogelijk vol te houden. Toivi dacht er weleens aan om een teken te proberen te geven aan de buitenwereld, maar hij wist niet naar wie. En hij dacht ook dat het niemand zou boeien. Toivi en Selma hadden allebei een moeilijke tijd.

²³ Van Liempt, Selma, 69

²⁴ Blatt, Ashes, 143

De periode tussen de opstand en de bevrijding door het Rode Leger

Ontsnapping

Op 9 oktober 1943 wilde Leon Feldhendler met Toivi praten. Leon was een vriend van de vader van Toivi maar zat nu ook vast. Leon was een van de leiders van het ontsnappingsplan. Toivi wist al dat er een plan was voordat ze gingen praten, maar wist niet wat en hoe het ging gebeuren. Nu vroeg Leon om Toivi's hulp omdat hij werkte bij de plek waar ze afval verbranden. En ze hadden iemand nodig die die plek goed kende.

Op 10 oktober is er een bijeenkomst met de kern van de organisatie om het plan om te ontsnappen perfect te maken²⁵. Iedereen kreeg een taak zoals het stelen van munitie en kleren. De schoenmaker en de kleermaker zouden executies plaatsvinden. Het plan bestond uit twee delen. Deel één was het klaar maken, de wapens lagen klaar (stelen wapens, geen geweren maar spullen zoals gereedschap zodat je niet kon horen wat er gebeurde en niemand nog doorhad wat er aan de hand was) en iedereen ging naar zijn plek toe. Deel twee: de executie van zo veel mogelijk nazi's en het ontsnappen.

13 Oktober zou het plan plaatsvinden maar er kwamen soldaten op bezoek uit een werkkamp dat dicht bij Sobibor lag. Op 14 oktober begint het echt. Chaim is de enige man die zijn vrouw heeft ingelicht over het ontsnappingsplan. Tegen Selma was gezegd: "Zorg dat je klaar staat om vier uur morgenmiddag en doe een heleboel kleren aan". Stanislaw Szmajzner steelt geweren en loopt ontspannen terug naar het hoofdkwartier. Deel 2 van het plan begint dan. Johann Niemann, een SS'er, komt een nieuwe leren jas passen bij de kleermaker in Lager 1 toen Niemann het jasje aan het passen was vroeg Munek (de kleermaker die bij het plan hoorde) aan Niemann om even stil te staan, zodat hij met zijn krijtje een paar streepjes kon zetten die nodig waren. Toen viel er een bijl van achteren die hem vermoordde²⁶. Ze verstopten het lijk onder de tafel, want er kon elk moment een nieuwe SS'er komen. Daarna gaat het snel en vermoordden de Joodse gevangenen de ene na de andere. Het gaat op een razend tempo en in een strak schema. Ook Chaim bood aan om te helpen toen iemand niet meer durfde. Hij ging samen met de Joodse Pozycki twee SS'ers doodsteken. De Joodse Petsjerski besluit de hele operatie te vervroegen en op dat moment beginnen mensen te roepen we zijn vrij! Petsjerski houdt nog een toespraak om moed in te spreken en zegt dat als er nu gevangenen op miraculeuze wijze overleven, voor altijd getuigen zullen zijn van deze misdaad. Selma:"Je hoorde

²⁵ Blatt, Ashes, 141

²⁶ Blatt, Ashes, 145

mijnen afgaan en mensen vielen dood neer, door de mijnen". "Je wilde alleen maar dat je niets zag, alleen maar lopen, lopen en lopen" ²⁷.

Als Toivi probeert te ontsnappen, komt hij samen met andere gevangenen te staan voor een hek. Iemand probeerde het door te knippen maar het duurde te lang voor veel van de gevangenen, dus klommen ze er overheen. Toen Toivi door het gat van het hek wilde, ging het hek kapot. Toivi zat vast met zijn dikke jas die hij had meegenomen uit het magazijn. Dit heeft hem gered, want na het hek lag een mijnenveld. Doordat hij bleef hangen kon hij niet door rennen. Na de explosies renden er meer mensen die wilden ontsnappen langs hem. Toen was hij alleen. Toivi dacht dat dit het was, maar toen bedacht hij zich dat hij zijn jas kon uit trekken zodat hij niet meer vast zat. Zo vertelt Chaim 'Wij hadden echt geluk. We zagen mensen om ons heen op de grond vallen en wij renden door de 'hoofdpoort'²⁸. Toivi rende langs de gaten in de grond van de mijnen het bos in. Hij was vrij²⁹. Zo hebben Selma, Chaim en Toivi het overleefd.

Waar en met wie ze onderdoken

Na de ontsnapping rende Toivi samen met 40 andere Joden het bos in. Ze gingen met zijn allen richting het zuiden. Maar al snel wilden de sterkere mensen van de groep zich opsplitsen.

Selma en Chaim beginnen hun vlucht ook in een groep, maar dat gaat niet gemakkelijk. De groep wilde Chaim doodschieten, ze vertrouwden hem niet. Ze zijn met z'n tweeën verdergegaan³⁰.

Toivi wilde naar Izbica gaan en vroeg of Szmul, een vriend van Toivi, mee wilde. Er wilden meer mensen mee. De uiteindelijke groep was: Mendl, Fredek, Walter, Dreszer, Szmul, Karolek en Toivi. Maar onderweg richting Izbica splitsten ze zich op en ging Toivi alleen met Smul, Fredek en Dreszer³¹. En niet lang daarna ging Dreszer ook weg. Onderweg kregen ze soms met pijn en moeite eten van boeren, ze betaalden met het geld dat ze van Sobibor hadden meegenomen.

Chaim had zich goed voorbereid op de ontsnapping en had al de diamanten, biljetten, ringen en gouden munten uit de grond gehaald. Chaim had al die waardevolle spullen samen met een gevangene begraven voor als ze het op zo'n moment nodig zouden hebben. Het eerste onderdak was bij het eerste huisje dat ze zagen. Ze gaven de mensen een 20 dollar en vertrokken 's nachts weer naar de volgende plek. Ze hadden weer veel geluk, want de Duitsers zochten in de omgeving van Sobibor. De SS'ers wilden niet dat er Joden rond liepen die konden navertellen

²⁷ Van Liempt, Selma, 75-90

²⁸ Van Liempt, Selma, 84

²⁹ Blatt, Ashes, 153

³⁰ Van Liempt, Selma, 88

³¹ Blatt, Ashes, 161

wat er in Sobibor allemaal was gebeurd³². Makkelijk was het niet om rond te reizen, veel boeren waren negatief en bijvoorbeeld toen Selma en Chaim mochten meerijden op een boerenwagen hoorde Chaim de boeren hun gesprek en kwam hij erachter dat ze hen wilden vermoorden.

In Izbica wilde mevrouw Bazylkowa, een familievriend, Toivi niet helpen omdat ze te bang was, maar niet ver daarvandaan kregen ze een onderduikplaats bij een boer, Bojarski. Ze zaten in een klein plekje aan de achterkant van de schuur. De ingang zat aan de buitenkant. Ze zaten waarschijnlijk onder een tafel. Ze kregen drie keer per dag eten en in de avond mochten ze even naar buiten. Maar ze mochten steeds minder, ze kregen minder te eten en mochten uiteindelijk niet meer naar buiten. Toivi, Szmul en Fredek zaten hier vijf en een halve maand, totdat Bojarski werd verdacht van het helpen van Joden, en hij bang werd. Bojarski verplaatste de jongens naar een andere plek. Maar het was een val. Hij had de uitgang dicht gemaakt en de verstopplek stortte in. Bojarski zei dat het een ongeluk was en liet ze in hun oude verstopplek ³³. Op 23 april 1944 hadden de jongens nog geen eten gekregen. Tot ze buiten Bojarski hoorden lopen. Eigenlijk was het Toivi's beurt om het eten te pakken, maar Fredek was dichterbij de uitgang dus hij ging naar de deur. Maar er kwam een geweer door de opening van het luik en Fredek werd doodgeschoten. De Duitsers tilde de tafel waar ze onder zaten weg. Toivi en Szmul groeven in het stro waar ze op lagen om zich te verstoppen, maar het had geen zin. Een Duitser pakt Toivi vast en schoot hem in zijn kaak. Toivi was niet dood maar deed wel alsof. Hij werd naar buiten gegooid. De Duitsers checkten of hij dood was en besloten hem niet nog een keer te schieten. Toivi hoorde Szmul schreeuwen en hoorde een geweer vier keer af gaan. Nadat de Duitsers weer naar Bojarski's huis gingen, ging Toivi op zoek naar goud in het stro. Szmul lag daar ook, Toivi voelde zijn ademhaling, en kwam erachter dat hij ook nog leefde. Samen renden ze terug de bossen in³⁴.

Toivi en Szmul verstopten zich in de ovens van een oude fabriek. En ze vroegen eten aan boeren in de buurt. Veel boeren kenden Toivi's vader. In juni raken Toivi en Szmul elkaar kwijt doordat Szmul wordt gezien door mensen en wordt achterna gezeten, hierna lopen ze elkaar de hele tijd mis. Toivi vindt nieuw onderdak bij meneer Petla. Toivi helpt hem met zijn koeien. Er waren nog drie andere Joden die hier ondergedoken zaten. Maar nadat een andere Jood in de buurt was gevonden en vermoord, moest Toivi weg. Hij bleef een tijdje bij een andere boer, maar die werd te bang. Toivi bleef niet meer te lang op één plek en vroeg steeds eten aan mensen in de buurt. Tot de bevrijding.

Na veel adressen mogen Selma en Chaim wat langer blijven bij een boerderij. Het is een nieuwe ervaring voor Selma en Chaim, voor het eerst zijn ze echt alleen met z'n tweeën³⁵. Stefka en Adam waren hele arme mensen, ze hadden niks, een klein huisje

³² Van Liempt, Selma, 89

³³ Blatt, Ashes, 181

³⁴ Blatt, Ashes, 183-187

³⁵ Van Liempt, Selma, 91

en een stal voor de koeien en varkens, paarden. Op de zolder van de paardenstal konden ze liggen. Heel af en toe mogen ze zich wassen, maar mogen absoluut niet zonder toestemming uit de paardenstal. Er breekt een tijd aan die voor beiden heel erg dubbel is. Aan de ene kant zijn ze samen en leren ze elkaar beter kennen, maar ook veel familieleden en vrienden zijn omgekomen. Selma schrijft een dagboekje over de periode op de zolder van een paardenstal. Een deel heeft ze weggegooid om voor altijd te vergeten en een deel is bewaard gebleven. Het besef dat Chaim en zij Sobibor overleefd hebben en waar vrijwel iedereen is vermoord, zorgt voor een optimistisch gevoel. Dan komt Selma erachter dat ze zwanger is. De eerste reactie is abortus, maar dat gaat niet ze kunnen niet van de zolder af.³⁶ In Selma haar dagboek staat: 'waarom ben ik niet vergast als jood dan hoefden we deze ellende niet door te maken'. Ook moeten ze tussendoor verhuizen naar een andere stal van Stefka en Adam (onderduikgevers), omdat de schoonzuster van Adam geluiden hoorde in de stal en ze bijna ontdekt werden. Nu zitten ze op de zolder van een varkensschuur, dat was nog erger, er was geen licht. Het was geen makkelijke periode, Selma en Chaim kregen schurft en gaven al het bezit dat ze nog hadden voor zalf en medicijnen. En Adam komt terug met vijf dozen zalf en ijzertabletten voor bloedarmoede van Selma. Daarna gaat het veel beter, bij Chaim gaat de jeuk helemaal weg en bij Selma bijna. Selma vindt het lastig dat Chaim niet over het verleden wil praten terwijl ze zelf wel heel erg bezig is met haar familie. Op de zolder wordt het er niet beter op met de warmte en vliegen. In de avond krom Tatjoe, de zoon van de zwager, de trap op om een jong vogeltje te vangen. In plaats daarvan ving hij Selma en Chaim. Ze waren ontdekt. Gelukkig konden ze blijven en duurde het niet lang meer tot de bevrijding.

Bevrijding

'In de verte zag ik een fietser. Ik herkende zijn groene Sovjet Uniform. Ik begon naar hem toe te lopen. Hij begon in mijn richting te fietsen. Toen hij dichtbij was, schopte hij zijn been over zijn zadel, en vroeg zachtjes in het Russisch, geen Duitsers? Nee, ze zijn vertrokken'³⁷. Dit was het moment dat Toivi zich realiseerde dat hij echt vrij was. Selma schrijft: 'Het is ongelooflijk. Ik zit buiten op de wei samen met mijn Chaim. We zijn vrij. We kunnen buiten lopen, maar waarom voel ik niet meer de vreugde?'

Toivi was alleen, zijn familie en vrienden waren weg, zijn hele normale leven was weg. Hij verbleef daarna ongeveer 2 weken bij mevrouw Królikowski, in Izbica. Zij had een bakkerij waar Toivi kon werken en slapen. Maar het nieuws dat er een Jood was verspreidde zich snel en mensen gingen op zoek naar Toivi. Dus Toivi moest weer vluchten. Er ging geen openbaar vervoer, alleen militaire voertuigen. Maar geen van de militairen wilden stoppen voor Toivi. Toivi merkte op dat hij werd achtervolgd. En hij herkende een van de mannen van Borski's boerderij. Hij wist dat als hij niet met de volgende vrachtwagen zou meerijden dat het het einde was. Er kwam een vrachtwagen aan en Toivi ging ervoor staan. De tank stopte een paar

³⁶ Van Liempt, Selma, 95

³⁷ Blatt, Ashes, 221

meter voor hem, maar wilde Toivi niet mee nemen. Toivi zei dat hij hem dan net zo goed kon overrijden. Uiteindelijk nam hij Toivi mee³⁸.

Het eerste wat Selma en Chaim doen is naar een dokter in het dichtstbijzijnde dorp. Ze hopen dat die kan beoordelen hoe het gaat met de zwangerschap. Dat had weinig zin, het bleek een student te zijn die deed alsof die een dokter was en zei: ‘ja je bent in verwachting’. In het dorp komen ze bekenden tegen, onder andere Ursula Stern, vriendin van Selma. Samen waren zij in de gevangenis, trein, uit de rijen geplukt, sorteerbak en door de poort van Sobibor gerend als enige twee Nederlandse vrouwen. Ook komen ze meer bekenden tegen en er is een huis toegewezen aan Joden als onderdak. Toen vertrokken ze naar een nieuw huis waar het eerst ook niet makkelijk was. Op 9 oktober 1944 werd Emiel geboren, hij is gezond en Selma kon hem nog wel voeden. Emiel blijkt een lieve baby te zijn, maar Selma is niet in de gelegenheid om daarvan te genieten.³⁹ Later kwam Ursula bij Chaim en Selma wonen, dat vond Selma heel erg fijn. Dan paste Ursula op Emiel terwijl Selma even naar buiten ging met de laarzen en de jas van Ursula. Toen kwam er in Parczew, waar ze verbleven ook antsemitisme en moesten ze weg. Chaim had gehoord van een trein naar Odessa en vanuit daar is vervoer per boot mogelijk naar West-Europa. Ze wilden zo snel mogelijk Polen verlaten en een bestaan opbouwen in Nederland. Dus zo gingen ze met de trein het duerde dagen. Op dezelfde trein zat ook Otto Frank, hij kwam uit Auschwitz. Honderden passagiers aan boord die afkomstig zijn uit de hel en die geen idee hebben hoe ze ooit weer hun leven gaan opbouwen.

Op de boot overleed Emiel aan een voedingsstoornis die waarschijnlijk komt omdat Selma zo nerveus was. Chaim zat illegaal op de boot, je kon alleen terug naar je vaderland Nederland, België en Frankrijk, maar Chaim is een Pool. Daardoor was ze zo nerveus dat ze geen melk voor Emiel kon produceren. Selma ging naar de keuken en kreeg volle melk maar daar kon hij waarschijnlijk niet tegen en overleed. Hij is van de boot gegooid. Het enige wat ze nog hadden waren foto's van Emiel. ⁴⁰In Nederland wordt duidelijk dat alleen haar broer Bram en zijn gezin de oorlog hebben overleefd.

³⁸ Blatt, Ashes, 223-224

³⁹ Van Liempt, Selma, 109

⁴⁰ Van Liempt, Selma, 112

Hun leven na de oorlog

Thuisituatie

Dan komt er weer een ramp. Chaim mag niet blijven in Nederland. Chaim, overlevende van Sobibor, zit na de oorlog ondergedoken in het bevrijde Nederland. De Zwolse politie vindt dat ook zij het land uit moet, dat ze door het trouwen met een Pool haar Nederlandschap heeft verloren. Na veel doorzettingskracht mochten ze toch blijven⁴¹. Niet uit respect voor wat ze meegemaakt hadden, maar doordat

Polen ze niet terug wilden en het opvangkamp Valkenswaard vol zat. Selma voelt zich in Nederland niet meer op haar gemak. Er komen steeds meer mensen naar haar toe of zij misschien hun vader, moeder of grootouders heeft ontmoet. Selma en Chaim willen verhuizen, Selma, naar Israël, omdat ze daar als kind veel over gehoord had van haar moeder. Haar moeder geloofde in het zionisme, maar Chaim gaat veel liever naar Amerika, het land van vrije onderneming, waar hij een zaak kan beginnen. Het wordt Israël, voor Amerika had je een speciaal visum nodig waar je jaren voor op de lijst kon staan. In 1951 vertrekken ze naar Israël met twee kinderen. Selma heeft het naar haar zin, maar Chaim niet. Hij moest zes weken in militaire dienst voor de oorlog in Egypte. In 1957 besluiten ze toch naar Amerika te verhuizen en hebben ze genoeg geld voor een visa. En kunnen ze langzaam voor zichzelf beginnen.

Toivi is na de oorlog naar Israël geëmigreerd waar hij heeft gewoond tot 1959. Hij is naar de Verenigde Staten, Californië verhuisd. Hij heeft twee kinderen gekregen: Rena Smith-Blatt en Leonard Blatt. Toivi is op 2 november 2015 overleden.

Van Toivi is niet veel bekend over zijn thuisituatie dus hebben wij een interview gedaan met zijn dochter Rena Smith. Zij vertelt dat Toivi nog veel nachtmerries had over Sobibor. Hij was veel bezig met Sobibor en was bang dat de Holocaust nog een keer zou kunnen gebeuren en dat zijn familie dan niet veilig zou zijn. Hij vertelde zijn kinderen ook over zijn verhaal en liet hen voelen aan de kogel in zijn kin.

Toivi was ervan overtuigd dat iedereen onder bepaalde omstandigheden dingen kon doen waarvan we ons niet kunnen voorstellen dat we anderen dat aan zouden doen en iemand worden die je niet zou herkennen.

⁴¹ Van Liempt, Selma, 118

Wat ze gedaan hebben voor Sobibor

Toen ze terug waren, was er eerst weinig belangstelling voor hun verhalen. Op 14 augustus 1945 had Selma een gesprek met David Sanders, die in Zwolle voor de oorlog lid was geweest van het plaatselijk Vluchtelingencomité. Na dat gesprek had ze geen goed gevoel overgehouden, want hij zei dat Chaim een kapo was, hij moest werk voor de SS doen, ook wel een collaborateur. En op 22 juni 1946 blijkt de politie geïnteresseerd te zijn in Selma's en Chaim's verhalen. Er wordt een uitgebreid rapport gemaakt van de verhalen van Selma en Chaim. Sobibor blijft in Nederland een duister oord, zoals het door de nazi's ook bedoeld is.⁴² Selma raakt er geïrriteerd door dat niemand ervan wil weten en Chaim er niet over wil praten.

In 1965 was er een proces in de Duitse stad Hagen, waar twaalf SS'ers terecht stonden, onder wie Karl Frenzel. Chaim en Selma gaan er als getuigen naar toe. In 1983 is er nog een proces waar verschillende media op af komen en uit de hele wereld komen er overlevenden om te getuigen tegen Karl Frenzel. Selma en Chaim werken mee aan een televisiereportage van NCRV's 'Hier en Nu'. Selma en Chaim hebben geen zin om mee te werken aan het diepgaande onderzoek van Jules Schelvis. Ook komen Selma en Chaim voor in de film 'Escape from Sobibor', waar hun romance tussen de twee die in het kamp opbloeit een bescheiden rol speelt. De acteurs hebben de getuigen ontmoet. "Dat was heel erg spannend, acteurs zijn onzeker over wat ze doen". En ze vond het jammer dat ze Selma haar persoonlijkheid niet in de film goed over had laten komen, omdat ze maar een bijrol had. De acteur Robert Gwilym speelt Chaim in de film en Ellis speelt Selma in de film en worden tijdens de opnames verliefd. Ook vertellen Selma en Chaim op scholen van New Haven hun verhalen van de holocaust. Selma was altijd erg trots op Chaim in interviews. "Hij was de enige die zijn vriendin meenam op de vlucht uit het kamp".

Toen Toivi in Israël woonde vroeg hij aan een bekende Auschwitz-overlevende of hij Sobibor kende, maar dat deed hij niet en geloofde niet dat het echt waar was. Daarom publiceerde Toivi niet meteen het manuscript dat hij had geschreven. Toivi verhuisde naar de Verenigde Staten, Californië. Hij hielp Richard Rashke met onderzoek voor een boek dat hij aan het schrijven was 'Escape from Sobibor'. Vier jaar later werd dit boek verfilmd en om het zo waar mogelijk te maken, was Thomas

⁴² Van Liempt, Selma, 115

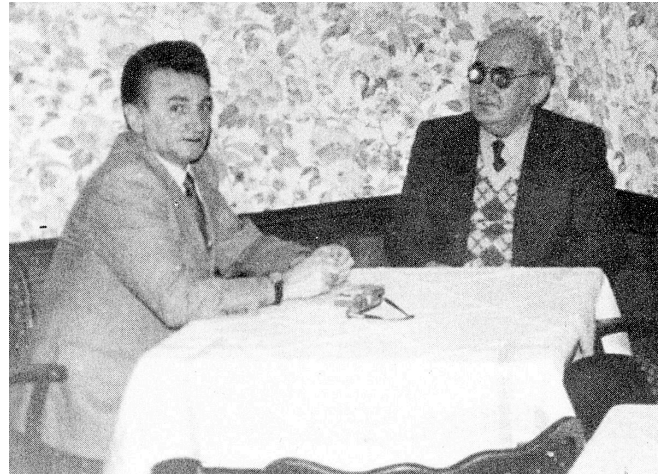
Blatt de adviseur van deze film. Toivi gaat stukjes van zijn dagboek publiceren. En in 1996 publiceerde hij het boek 'Sobibor, the forgotten revolt' en in 1997 'From the ashes of Sobibor, a story of survival'. Toivi Blatt was bij getuigenissen van Karl Frenzel en bij één daarvan vroeg Frenzel of hij met Blatt kon praten. Ze hebben afgesproken in een hotel in Hagen, Duitsland (1983). Blatt heeft toen een interview afgenomen bij Frenzel. Dit interview werd gebruikt in een artikel over Blatt en Frenzel. Het heet "Een confrontatie met een moordenaar". Het interview staat ook aan het einde van het boek.

Blatt: "At least a quarter-million Jews were murdered at Sobibor. I survived. Why would you want to speak with me?"

Frenzel: "I would like to apologize to you".

Blatt: "You want to apologize to me?"

Frenzel: "I would like to apologize. Nothing can be done about the victim. What happened, happened. We can't change anything about that. But I would like to extend my personal apologies to you. I am not angry with you and the other witnesses, those who already testified and those who are still to come"⁴³.

Dus Toivi en Selma vonden aan het begin weinig begrip bij de mensen. Maar ze hebben veel gedaan om meer belangstelling te krijgen voor Sobibor.

⁴³ Blatt, Ashes, 253

Conclusie

De hoofdvraag die we in onze inleiding hadden geïntroduceerd was:

Hoe heeft het vernietigingskamp Sobibor invloed gehad op twee overlevenden van het kamp?

Duidelijk is dat zowel Toivi als Selma een moeilijke tijd hadden in Sobibor. Ze zagen om hen heen dat veel mensen leden en dood gingen. Selma vroeg zich af waarom zij nou degene was die het wel mocht overleven. Ze moesten beiden zwaar werk verrichten. Selma heeft alleen in lager 2 kleding en schoenen gesorteerd. Toivi had meerdere taken en heeft ook gesorteerd. Al snel kwamen ze er achter dat dit de kleren waren van de mensen die naar de gaskamers gingen. Dit was heftig voor hen, omdat hun kleding er ook bij had kunnen liggen.

Beiden zijn in een groep begonnen met hun vlucht. Daarna is Toivi met een groepje van drie verdergegaan en Selma alleen met Chaim. Toivi heeft toen geluk gehad dat hij bleef haken aan het hek en hierdoor is hij niet op een mijn gestapt. Selma heeft ook zo'n moment van geluk gehad, want zij is toevallig niet in de gaskamers beland, zoals vele anderen.

Na de ontsnapping was het ook niet gemakkelijk. Er waren veel obstakels, zoals dat grote delen van Polen Judenrein waren (en er dus geen Joden mochten zijn) en het was lastig om goed onderdak te vinden. Ze konden niemand echt vertrouwen, omdat iedereen hen kon verraden en dan zou de ontsnapping voor niks geweest zijn.

Na de bevrijding merkten ze dat dit allemaal een hele grote impact op hun leven heeft gehad. Aan de ene kant was er veel vreugde, omdat ze vrij waren, maar ook veel verdriet. Selma had Chaim tijdens de bevrijding, maar Toivi had niemand meer. Toivi had veel nachtmerries door de oorlog en Sobibor. Wat ook invloed heeft gehad op Rena Smith, de dochter van Toivi. Zij vertelt ook dat Toivi snel boos kon worden en gespannen was. Toch wilde hij alles uit zijn leven halen. Dat wilde hij vooral meegeven aan Rena.

Selma voelde zich heel erg betrokken bij onderzoeken naar de overlevenden van Sobibor, maar voelde zich niet altijd gehoord. Selma vond het erg dat Jules Schelvis zichzelf een overlevende noemde terwijl hij slechts drie uur in het kamp zat en Selma zes maanden. Selma was niet de makkelijkste en wilde niet gauw gelijk geven.

Hoewel Selma uit Nederland komt en Toivi uit Polen, merken we op dat hun achtergrond geen rol heeft gespeeld in de mate waarin Sobibor invloed heeft gehad

op hun leven. Ook hun verschil in leeftijd is niet van invloed geweest. Wel constateren we dat ze hun emoties (vooral hun verdriet) anders uiten in hun kamptijd. Toivi hilde niet en kon dit niet, terwijl Selma dat wel deed. In het latere leven van Toivi kon hij erg snel boos worden, terwijl Selma dat vooral in het kamp had.

De vraag die we hebben gesteld is hoe Sobibor invloed heeft gehad op de verdere levens van Toivi en Selma. Allebei zijn zij psychisch getekend door de verschrikkingen in het kamp en de onzekere en onveilige tijd daarna, maar beiden hebben hun levens opgepakt. Beiden hebben een familielevens opgebouwd in de Verenigde Staten. En beiden hebben, als één van de weinige overlevenden van het door de nazi's vernietigde vernietigingskamp, grote invloed gehad op de nagedachtenis, de geschiedschrijving en de herdenking van Sobibor.

Bijlage

Interview

Wij hebben een interview gedaan met de dochter van Toivi Blatt, Rena Smith. We wilden eigenlijk ook nog een interview doen met de kleinzoon van Selma Wijnberg, Tagan Engel. Maar helaas hadden we geen antwoord gekregen. Op basis van wat we nu hebben geschreven, hebben we vragen bedacht, die we niet online of in het boek konden vinden. We wilden meer persoonlijke verhalen verwerken in ons profielwerkstuk.

Was it noticeable when something was wrong or that they had survived something tragic?

I cannot say if it was noticeable, but it was known and felt.

What was the home situation like?

Our home was very volatile growing up. My father had nightmares and was anxious and easily angered. He was fearful for his children's wellbeing, believing that the Holocaust could happen again and threaten his family. He was preoccupied with Sobibor. He also believed that life is for living and you should take opportunities to enjoy life and all it offers.

Rena Smith en Thomas Blatt

Was Tomas always open about what he has endured?

My father was always open about what he endured. There was never a time that I felt I could not ask him anything about his experiences. He had a bullet lodged in his chin from when the farmer that was hiding him decided to murder him instead. As children we would sit on his knee and he would guide our fingers to feel the bullet there.

What are you the most proud of what Tomas did for Sobibor after his escape?

After surviving the war, my father dedicated his life to the memory of Sobibor. I am most proud of his work to replace the original plaque with its untruths about what kind of camp it was and what happened there. His work was vital in having that replaced with plaques in multiple languages that accurately explained what Sobibor was and who died there. I am also very proud of his work with author Richard Rashke in creating the book that the movie "Escape From Sobibor" was based on, and of course his memoir "From the Ashes of Sobibor".

Did Tomas have revenge feelings about what happened to him, towards the people who did it? And did you have?

I am not sure how my father felt as a young man after the war and before I was born. I think he may have had those feelings towards at least some individuals. I do know that as he got older, he firmly believed that any one of us, given the right circumstances, could do things we would not imagine doing to others. He believed that society has a thin veil and with the right conditions people can become someone they would not recognize. I think therefore, with those beliefs he did not have strong feelings for revenge.

How are you feeling right now about everything what happened?

Me? I think about Sobibor every day. I have the same feelings about society. I don't always feel safe in society and accept that we don't truly know others, or ourselves.

What is your opinion about something like this happening again in the future?

My opinion is that it can happen again and maybe is happening as I write; sometimes I wonder if this is what the beginning looks like. We should learn from our past, but very quickly history is often rewritten and once I see it happening here or there, it seems it is everywhere and in everyplace sooner or later. If young people don't know, never learn about the Holocaust or are taught another version of history, how can they prevent it from happening again?

Evaluatie

Planning

Wij vinden dat we op tijd zijn begonnen. Alle afspraken zijn nagekomen. Ook die met meneer Visser. We hebben zelf het initiatief genomen om met hem in gesprek te gaan en vragen te stellen. In het begin hadden we een goede planning gemaakt en hielden we er ons goed aan. Op een gegeven moment hadden we SE week en was het profielwerkstuk even uit ons hoofd. Toch hebben we alles weten in te halen.

Samenwerking

We vonden de samenwerking goed gaan en kwamen alle twee met ideeën. Als er eentje achter liep op de planning gaven we dat aan en werd het ingehaald. We hadden het werk goed verdeeld. We hebben allebei een boek gelezen en daarbij de deelvragen beantwoord. Ook hebben we vaak afgesproken om het gezamenlijke deel te doen.

Materiaal zoeken en beoordelen

De boeken waren niet lastig te vinden, omdat meneer Visser ons deze boeken had aangeraden. Wel is in het boek over Selma erg overzichtelijk aangegeven waar alles staat. Bij het boek van Toivi was het wat lastiger. We konden bij websites snel nuttige informatie onderscheiden van zinloze informatie. We hebben vooral de boeken gebruikt. Ook hebben we een interview afgenomen en websites.

Toekomstige opdrachten

Het belangrijkste wat wij hebben geleerd is dat samenwerken echt nodig is voor zo'n grote opdracht. Dus de samenwerking zouden we ook doen als we deze opdracht nog een keer zouden doen. Volgende keer zouden we het interview eerder moeten afnemen, zodat we misschien van beiden antwoord hadden gekregen.

Bronnenlijst

Boeken:

- Thomas Toivi Blatt, From the ashes of Sobibor, 1997
- Ad van Liempt, Selma de vrouw die Sobibor overleefde, 2010

Websites:

- <https://pudv.nl/izbica/>
- <https://www.sobiborinterviews.nl/nl/geinterviewden/2-profielen/21-thomas-blatt>
- https://nl.frwiki.wiki/wiki/Thomas_Blatt
- <https://www.nd.nl/nieuws/buitenland/601107/in-memori-am-thomas-blatt-1927-2015-nooit-weg-uit-sobibor>

Film:

- Sobibor, van regisseur: Konstantin Khabensky

Logboek

Wat	Naam	Datum	Tijd
Bespreking	Sophie & Tess	19 april 2023	45 minuten
Visser uitleg hoe en wat	Sophie & Tess	25 mei 2023	45 minuten
Brainstormen over onderwerp	Sophie & Tess	2 juni 2023	90 minuten
Hoofd vragen/ deelvragen bedacht	Sophie & Tess	8 juni 2023	15 minuten
Discussiëren onderwerp met Visser	Sophie & Tess	9 juni 2023	15 minuten
Boek binnen	Sophie & Tess	16 juni 2023	5 minuten
Boek lezen	Sophie & Tess	zomervakantie	
Gesprekje met Visser over het boek	Sophie & Tess	4 september 2023	15 minuten
werken aan pws (logboek, planning, deel deelvragen)	Sophie & Tess	12 september 2023	45 minuten
Thuisituatie	Tess	19 september 2023	40 minuten
Leven voor Sobibor	Tess	20 oktober 2023	120 minuten
Deelvraag 1	Sophie	25 oktober 2023	120 minuten
lay-out	Tess	26 oktober 2023	20 minuten
Overlegt hoe verder? Deelvraag 2 uitgewerkt,	Sophie & Tess	26 oktober 2023	90 minuten

verslag geschreven &			
begonnen deelvraag 2	Tess	28 oktober	60 minuten
deelvraag 2 afgemaakt begin deelvraag 3	Tess	29 oktober	90 minuten
deelvraag 2 mee begonnen en afgemaakt	Sophie	29 oktober	120 minuten
Deelvraag 3 afgemaakt en begonnen aan 4	Tess	5 november	150 minuten
Deelvraag 3 afgemaakt	Sophie	6 november	150 minuten
Deelvraag 4 afgemaakt	Sophie	7 november	180 minuten
Samenvoegen	Sophie & Tess	7 november	180 minuten
Voetnoten	Tess	8 november	20 minuten
Inleiding en inhoudsopgave	Tess	9 november	40 minuten
Paginanummers & Alinea's	Tess	27 december	50 minuten
Email interview	Sophie & Tess	29 december	20 minuten
Verbeteren	Sophie & Tess	7 januari	150 minuten
Verbeteren	Tess	14 januari	70 minuten
Film: 'Sobibor' op netflix gezien	Sophie	15 januari	118 minuten
Email beantwoorden interview	Sophie & Tess	17 januari	20 minuten
Voetnoten	Sophie	18 januari	70 minuten

Gesprekje Visser	Sophie & Tess	19 januari	20 minuten
Fouten verbeteren	Sophie	20 januari	60 minuten
Alles langs gegaan + presentatie	Sophie & Tess	21 januari	240 minuten
lay-out	Tess	21 januari	90 minuten
presentatie oefenen	Sophie & Tess	22 januari	120 minuten
Moeder laten lezen	Sophie	22 januari	120 minuten